

**RUS TILI DARSLARIDA TINGLAB TUSHUNISH KO‘NIKMASINI
RIVOJLANTIRISH USULLARI**

Gulyamxodjayeva Nodira Xalmatovna

nodiragulamhadzaeva@gmail.com

Annotatsiya: *Mazkur maqolada rus tili darslarida tinglab tushunish ko‘nikmasini rivojlantirish masalasi psixolingvistik, lingvodidaktik va metodik nuqtayi nazardan tahlil qilinadi. Tinglab tushunish chet tilini o‘zlashtirish jarayonida yetakchi nutqiy faoliyat turlaridan biri bo‘lib, o‘quvchilarning kommunikativ kompetensiyasini shakllantirishda hal qiluvchi ahamiyatga ega. Maqolada rus va xorijiy olimlarning ilmiy qarashlariga tayanilgan holda, tinglab tushunishni rivojlantirishning samarali usullari, audiomatn bilan ishlash mexanizmlari hamda ularning ta’lim jarayonidagi roli asoslab beriladi.*

Kalit so‘zlar: *tinglab tushunish, audirovanie, rus tili metodikasi, nutqiy kompetensiya, audiomatn.*

Zamonaviy chet tili ta’limida til o‘rganishning asosiy maqsadi o‘quvchilarda real muloqot sharoitida nutqni tushunish, uni to‘g‘ri talqin qilish hamda eshitilgan axborotga adekvat munosabat bildirish qobiliyatini shakllantirishdan iborat. Bugungi globallashuv sharoitida til faqat grammatik qoidalar majmui sifatida emas, balki ijtimoiy-madaniy muloqot vositasi sifatida qaralmoqda. Shu bois chet tilini o‘qitish jarayonida o‘quvchilarning nutqiy faoliyatini rivojlantirish, ayniqsa, tinglab tushunish ko‘nikmasini shakllantirish ustuvor vazifalardan biri hisoblanadi.

Tinglab tushunish ko‘nikmasi kommunikativ jarayonning asosiy komponenti bo‘lib, u og‘zaki muloqotning boshlang‘ich bosqichini tashkil etadi. Chunki muloqot jarayoni, avvalo, suhbatdosh nutqini eshitish va idrok etishdan boshlanadi. Eshitilgan nutq to‘g‘ri tushunilmaguncha, samarali muloqot haqida so‘z yuritish mushkul. Shu jihatdan tinglab tushunish nafaqat mustaqil nutqiy faoliyat turi, balki gapirish, o‘qish va yozish kabi boshqa nutq turlarining rivojlanishi uchun poydevor vazifasini bajaradi.

A. A. Leontev tinglab tushunishni nutqiy faoliyatning mustaqil va murakkab turi sifatida baholab, uning psixolingvistik tabiatiga alohida e’tibor qaratadi. Olimning ta’kidlashicha, tinglab tushunish jarayoni oddiy eshitish bilan cheklanmaydi, balki unda nutqiy signallarni idrok etish, ularni semantik jihatdan qayta ishlash, kontekst asosida taxmin qilish va umumiy mazmunni anglash kabi murakkab mexanizmlar bir vaqtning o‘zida faoliyat ko‘rsatadi. Bu jarayonda tinglovchi passiv qabul qiluvchi emas, balki faol tahlil qiluvchi subyekt sifatida namoyon bo‘ladi.

Leontevning qarashlariga ko‘ra, tinglab tushunish muvaffaqiyati ko‘p jihatdan tinglovchining avvalgi til tajribasi, leksik va grammatik zaxirasi hamda kommunikativ vaziyatni anglash qobiliyatiga bog‘liq. Shu sababli chet tili darslarida tinglab tushunish ko‘nikmasini rivojlantirish tasodifiy mashqlar orqali emas, balki ilmiy asoslangan va tizimli

metodik yondashuv asosida amalga oshirilishi zarur. Audiomatnlar o‘quvchilarning yosh va til darajasiga mos holda tanlanishi, tinglash jarayoni esa aniq kommunikativ maqsadga yo‘naltirilgan bo‘lishi lozim.

Masalan, A. A. Leontev ta’kidlagan tinglab tushunishning murakkab psixolingvistik tabiati rus tili darslarida qisqa dialoglarni tinglash jarayonida yaqqol namoyon bo‘ladi. O‘quvchilar dialogni tinglar ekan, bir vaqtning o‘zida nutq oqimini eshitadi, mazmunni idrok etadi va suhbatning umumiy ma’nosini anglashga harakat qiladi. Jumladan, “Do‘konda suhbat” mavzusidagi audiomatnni tinglash jarayonida o‘quvchi «Сколько стоит?», «Я возьму» kabi iboralarning kontekstual ma’nosini tezda anglashga majbur bo‘ladi.

I. A. Zimnyayaning tadqiqotlariga ko‘ra, tinglab tushunish jarayoni bir vaqtning o‘zida bir necha psixik faoliyatni — eshitish, idrok etish, semantik tahlil qilish, taxmin qilish va xotirada saqlash jarayonlarini o‘z ichiga oladi. Shu sababli tinglab tushunishni rivojlantirish faqat audiomatnni eshitish bilan cheklanmasdan, maxsus tashkil etilgan metodik tizim asosida olib borilishi zarur.

Lingvodidaktik nuqtayi nazardan qaralganda, tinglab tushunish til o‘rganishning boshqa turlari — gapirish, o‘qish va yozish bilan uzviy bog‘liqdir. N. D. Galskova va N. I. Gez tinglab tushunishni kommunikativ kompetensiyaning ajralmas qismi sifatida talqin qilib, audiomatn bilan ishlash jarayoni o‘quvchilarning leksik, grammatik va fonetik bilimlarini integratsiyalashga xizmat qilishini ta’kidlaydilar.

Rus tili darslarida tinglab tushunishni rivojlantirishda audiomatnlarning xarakteri muhim ahamiyatga ega. Autentik audiomatnlar — dialoglar, intervyular, kundalik suhbatlar, radio va teleko‘rsatuv lavhalari — o‘quvchilarni tabiiy nutq muhiti bilan tanishtiradi. J. Harmerning fikricha, aynan autentik materiallar o‘quvchilarning real nutqni tushunish qobiliyatini rivojlantiradi va ularni muloqotga tayyorlaydi.

Metodik jihatdan tinglab tushunish mashqlari o‘quvchilarning kognitiv faolligini oshirishga yo‘naltirilgan bo‘lishi lozim. Audiomatnni mazmunan tushunish, asosiy g‘oyani ajratib olish, muhim axborotni aniqlash, tinglangan material asosida xulosa chiqarish kabi mashqlar tinglab tushunish ko‘nikmasini ongli ravishda shakllantiradi. H. D. Brown bu jarayonni “tinglash orqali faol fikrlash” deb ataydi.

Masalan, “Mening sevimli faslim” mavzusidagi audiomatn tinglatilganda, o‘quvchilardan birinchi navbatda asosiy mavzuni aniqlash so‘raladi (“Asosiy g‘oya nima?”). Keyin ular muhim faktlarni ajratadi: qaysi fasllar haqida gapirilmoqda, qaysi faoliyatlar tasvirlangan. Shu jarayonda o‘quvchilar nutqdagi so‘z va iboralarni kontekstga mos ravishda tushunishni o‘rganadilar. Oxirida esa ular audiomatn mazmunini qisqacha qayta hikoyalash orqali xulosa chiqaradilar (“Qaysi fasl yozgi ta’tir uchun eng qulay ekan?”).

Boshqa misol sifatida, “Do‘konda xarid” mavzusidagi audiomatnni keltirish mumkin. O‘quvchilardan audiomatndagi asosiy savol-javoblarni aniqlash, narxlarni va mahsulot nomlarini eslab qolish talab qilinadi. Shu orqali ular nafaqat mazmunni idrok etadi, balki

20-Yanvar, 2026-yil

kommunikativ vaziyatda kerakli iboralarni tanlash va qo‘llash qobiliyatini ham rivojlantiradi.

Bu kabi mashqlar tinglab tushunishni faqat passiv eshitish emas, balki ongli tahlil va faol fikrlash orqali rivojlantirishga xizmat qiladi, natijada o‘quvchilarning tilni real muloqot sharoitida ishlatish qobiliyati sezilarli darajada oshadi.

Shuningdek, tinglab tushunish jarayonida xatolarga nisbatan tolerant yondashuv muhim ahamiyat kasb etadi. L. S. Vygotskiyning “yaqin rivojlanish zonasi” nazariyasiga ko‘ra, o‘quvchi tinglash jarayonida to‘liq tushunmagan elementlarni o‘qituvchi yoki tengdoshlar ko‘magi orqali o‘zlashtiradi. Bu esa tinglab tushunish ko‘nikmasining bosqichma-bosqich rivojlanishiga imkon yaratadi.

XULOSA

Yuqoridagi tahlillar shuni ko‘rsatadiki, rus tili darslarida tinglab tushunish ko‘nikmasini rivojlantirish chuqur ilmiy asoslangan, tizimli va metodik jihatdan puxta rejalashtirilgan yondashuvni talab etadi. Tinglab tushunish o‘quvchilarning kommunikativ kompetensiyasini shakllantirishda asosiy omil bo‘lib, rus tilini samarali o‘zlashtirishning muhim sharti hisoblanadi. Shu bois ushbu ko‘nikmani rivojlantirishga qaratilgan metodik usullarni ta’lim jarayoniga keng joriy etish dolzarb vazifa bo‘lib qolmoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Zimnyaya I. A. Lingvopsixologiya rechevoy deyatelnosti. — Moskva, 2001.
2. Leontev A. A. Osnovy psixolingvistiki. — Moskva, 1999.
3. Galskova N. D., Gez N. I. Teoriya i metodika obucheniya inostrannym yazykam. — Moskva, 2006.
4. Harmer J. How to Teach Listening. — London, 2007.
5. Brown H. D. Teaching by Principles. — New York, 2001.